

American Archivist, 66, 1(2003)

Ovaj broj časopisa Američkoga arhivističkog društva u tri zasebna istraživanja obrađuje problematiku arhivskih korisnika i istraživača.

Članak Helen R. Tibbo *Prvotna američka historiografija: kako američki povjesničari pretražuju primarne izvore u srazu s digitalnim dobom?* izvješće je o prvome međunarodnom istraživanju ponašanja povjesničara pri traženju informacija, počevši od pojave WWW-a, elektroničkih obavijesnih pomagala, digitalnih zbirki arhivskoga gradiva i muzejske građe i sl. Istraživanje je započeto pod okriljem zaklade Gladys Kriebel Delmas Foundation, a nastavljeno u suradnji sa Školom informacijskih i knjižničnih znanosti pri Sveučilištu Sjeverne Karoline (School of Information and Library Science / University of North Carolina) i Institutom naprednih humanističkih tehnologija i informacijskih znanosti pri Sveučilištu u Glasgowu (Humanities Advanced Technology and Information Institute / University of Glasgow).

Anketirani su profesori povijesti sa 68 najviše rangiranih znanstveno-obrazovnih ustanova. Istraživanje je u toj fazi, a autorica je najavila i nastavak provođenjem dubinskih intervjuja, pokazalo da povjesničari koriste čitav niz primarnih izvora, no isto tako i čitav niz metoda za pristup tim izvorima, počevši od metode pokušaja i pogrešaka pri praćenju mrežnih navoda u bilješkama stručnih članaka. Iako se pretpostavljalo da se tom metodom možda više služe mlađi istraživači, pokazalo se da gotovo svi ispitanici koriste izvore s WWW-a u nekom obliku. Pritom je posjet mrežnoj stranici najvažnijih i najvećih arhiva, odnosno pojedinih ustanova-imatelja češća nego li korištenje pretraživača. Međutim, najmanje dvije trećine ispitanika koristi internet u pronalaženju podataka za svoje projekte. Suprotno tome, ispitanici u daleko većem postotku koriste obavijesna pomagala u tradicionalnom, tiskanom obliku. Stoga bi poruka arhivima i drugim imateljima gradiva možda mogla glasiti: usavršiti opis i olakšati dostupnost putem konvencionalnih obavijesnih pomagala, te izgraditi mrežne stranice koje daju brojne korisne podatke o samoj ustanovi, njenim fondovima i zbirkama, arhivskim načelima te načinima i uvjetima korištenja gradiva. Zanimljivo je da jedan dio znanstvenika nije ni znao za postojanje online obavijesnih pomagala, no ostaje nejasno jesu li koristili baš stranice onih ustanova koje ih nemaju ili je stranica nepregledna, a njeni sadržaji nedovoljno uočljivi. Nadalje, mrežne bi stranice svakako morale podržavati veze na druge adrese koje daju informacije što korespondiraju s potrebama informacijske zajednice. U trenutku kada mrežne stranice arhivskih ustanova osiguraju sve navedene sadržaje, uključujući i pregledan i nedvosmislen pristup online obavijesnim pomagalima, tada će ih i korisnici moći jednostavnije koristiti. Istraživanje je otkrilo i neke druge, pomalo iznenađujuće pojedinačne podatke. Primjerice, najčešće su korišten izvor informacija tiskovine (dnevne novine, časopisi i sl.), neobjavljena korespondencija, publicirane objave (pamfleti) te rukopisni zapisi. Ispitanici su se, međutim, izjasnili da bi po važnosti izvore trebalo poredati na sljedeći način: tiskovine, neobjavljena korespondencija, neobjavljeni dnevници, vladina (upravna) dokumentacija, ponajprije razni pregledi i izvješća. Glede korištenja alata koje podržavaju informatičke tehnologije, rezultati su još zanimljiviji. Iako 80 posto ispitanika koristi online katalog javno dostupnih zapisa vlastitih ustanova (OPAC – Online Public Acces Catalogue), tek njih 67 posto koristi iste takve kataloge drugih ustanova koji bi im mogli biti zanimljivi. No, i ovdje valja uzeti u obzir uzorak ispitanika. Većina njih djeluje u eminentnim ustanovama

koje čuvaju izuzetno značajne zbirke arhivskoga gradiva, pa je moguće da unutar svojih istraživanja i projekata nemaju potrebe za gradivom drugih ustanova. Još više čuđenja izaziva činjenica da bibliografske baze podataka pretražuje svega 58 posto istraživača. Stranice pojedinih arhivskih i drugih ustanova-imatelja posjećuje oko 63 posto istraživača, a web-pretraživače 44 posto. Za H. Tibbo najporaznija je činjenica da samo 17 posto istraživača koristi bazu podataka ArchivesUSA – trenutno najobuhvatniju bazu arhivskih zapisa i njihovih imatelja u Sjedinjenim Američkim Državama, koja osigurava i izravan pristup svim postojećim online obavijesnim pomagalima. Istraživanje je iscrpno u svojim rezultatima i zbog izračuna podataka o različitom pristupu gore spomenutim pitanjima u odnosu na znanstveno-profesionalni rang (podjela na asistente, izvanredne i redovne profesore), zatim u odnosu na sva pitanja i rang ustanove ispitanika (svih 68 ustanova podijeljeno je hijerarhijski u pet znanstvenih kategorija), a napose su zanimljivi vrlo različiti odgovori na ista pitanja među istraživačima podijeljenim u skupine sukladno tematskoj/vremenskoj/tipskoj odrednici njihovih istraživanja.

Elizabet Yakel i Deborah A. Torres u članku *Arhivska inteligencija i ekspertiza korisnika* na malo drugačiji način progovaraju o problematici istraživanja korisnika i njihovih potreba. One, naime, uz dosad često spominjana dva aspekta koja se smatraju bitnima za rad s primarnim izvorima – znanje o području proučavanja te informacijska pismenost, uvode i treći aspekt – arhivsku inteligenciju. Prva dva aspekta često su bila temom stručnih i znanstvenih radova o korisnicima arhivskoga gradiva, no treći aspekt sastoji se od tri bitna čimbenika:

- a) poznavanja arhivističke teorije, prakse i postupaka,
- b) osmišljene strategije za smanjivanje nesigurnosti i neodređenosti pri susretu s loše strukturiranim ili nestrukturiranim podacima, bilo da se radi o pitanjima (postavljanju upita za gradivom) ili je riječ o odgovorima (korištenome gradivu) i
- c) intelektualne vještine povezivanja zapisa s njihovim kontekstom, odnosno onim što bi trebali predstavljati.

Istraživanje je provedeno s ciljem da se ustanovi jesu li pojedina obilježja različita kod istraživača-početnika i iskusnih djelatnika. Stoga je od svibnja do prosinca 2001. anketirano 28 korisnika izvornoga arhivskoga gradiva. Ispitanici su popunjavali isti skup pitanja, ali su kasnije dodatno ispitivani o svojim odgovorima. Većinom su to bili stručno-znanstveni djelatnici koji su radili na konkretnim projektima, a manjina se istraživanjem bavila zbog nekoga drugog posla (novinar, konzervator i sl.) ili vokacije (genealoška istraživanja, lokalna povijest i sl.).

Jedan od zaključaka koje autorice navode jest da su navedeni čimbenici unutar trećeg aspekta zapravo dosad bili postavljeni kao kriteriji (iako ne tako precizno i ne tom terminologijom) koji su definirali učinkovitog i dobrog arhivistu. Međutim, osnovna namjera ovog rada jest potaknuti kroz edukaciju korisnika uključivanje i ovog aspekta, koji bi, smatraju autorice, bitno pridonio osposobljenosti za rad s izvornim gradivom, što bi bilo različito od dosadašnje uobičajene pomoći istraživačima, upućivanih isključivo u konkretno gradivo potrebno za određeno ograničeno istraživanje, tj. temu.

Članak Wendy M. Duff i Catherine A. Johnson *Gdje je popis svih imena? Ponašanje genealoga u traženju informacija* predstavlja istraživanje provedeno na

specifičnom profilu korisnika – genealozima. Metodologija se sastojala od kratkog anketiranja te intervjuja u trajanju od pedesetak minuta, a za istraživanje je odabrano deset iskusnih genealoga. Pojam iskusni genealog odnosi se na one koji se najmanje deset godina bave genealoškim istraživanjima, a iz te su skupine odabrani oni koji ugovorno rade takav istraživački posao za druge (uz pretpostavka da im je i iskustvo bogatije). Većinom su to bile žene, a stupanj obrazovanja varirao je od srednje i više do visoke spreme. Naravno da se rezultati, zbog malog i nereprezentativnog uzorka, ne mogu poopćavati, no mogu pokazati neke smjerove koje bi valjalo slijediti u odnosu na ovu vrstu korisnika. Zanimljivo je da devet od deset ispitanika smatra kako sasvim suvereno koristi obavijesna pomagala, a tek jedan nije sasvim siguran u to. Glede rezultata, istraživanje je potvrdilo neke već znane probleme s kojima se susreću istraživači genealozi, te istaknulo još neke. Osnovni su problem, naravno, obavijesna pomagala temeljena na sustavu provenijencije, odnosno stvaratelja gradiva. U savladavanju ove prepreke simptomatično je, i ne baš pohvalno za arhiviste, da genealozi puno više koriste neformalne izvore informacija, pogotovo za prve susrete s pojedinim arhivima, odnosno fondovima i zbirkama. To su ponajprije razgovori s kolegama-genealozima, kružoci u genealoškim društvima, genealoška literatura, pa čak i njihova vlastita obavijesna pomagala koja izrađuju prilično sustavno, a omogućuju pristup gradivu na osnovi onih odrednica koje im u istraživanju najviše trebaju: imena, mjesta-lokacije, datumi, događaji. Arhiviste najčešće konzultiraju glede dostupnosti arhivskoga gradiva, ili pak glede pojašnjenja nekih događaja vezanih uz same zapise. O samom gradivu, kao i za pronalaženje potrebnoga gradiva, rijetko traže pomoć. To se zgodimice čini tek pri prvom susretu s nekim fondom ili zbirkom, odnosno kad je riječ o vrlo složenom fondu ili zbirci, teškom za uporabu. Pokazalo se i da neki tehnički zahtjevi koje ovi korisnici iskazuju, predstavljaju problem. Među ostalim, to je: radno vrijeme arhiva (za rad s korisnicima); dostupnost arhivista (ponegdje su čitaonice arhiva otvorene cijelu noć, no tad su istraživači prepušteni sami sebi); dostupnost obavijesnih pomagala (koja ponegdje često znaju biti zaključana veći dio vremena rada čitaonice) i sl. Ispitanici su redom odgovarali (i u intervjuima pokazali) da su vrlo vješti u korištenju arhivskoga gradiva, no, zaključak je autorica, ne zahvaljujući arhivskoj obradi gradiva i pomoći u njegovu korištenju, već suprotno: usprkos njoj! Kako mnoga istraživanja pokazuju da »genealoška populacija« u nekim arhivima čini većinu korisnika, te je njen udio u korisničkoj zajednici sve znatniji, arhivisti bi im, svakako, bar za neke segmente gradiva, trebali ići na ruku pri osmišljavanju obavijesnih pomagala ili pomoćnih indeksa, da i ne govorimo o rješavanju navedenih tehničkih pitanja.

Članak Barbare L. Craig *Područje s ogradama? Ili trezori s vratima? Dva pogleda na ograničenja* zapravo je sukus prethodna tri istraživanja, odnosno njeno viđenje problema nakon predstavljanja rezultata ovih istraživanja na godišnjem sastanku Društva američkih arhivista u Bostonu 2002. Ona iznosi šest bitnih točaka koje je izvela iz sva tri izlaganja, no najvažnijim drži zaključak da ponašanje korisnika, njihova mišljenja, iskustva i zahtjevi, zapravo pokazuju neizravnu, ali ipak, kritiku stavova arhivista, njihovih obavijesnih pomagala i njihova pristupa kako dugogodišnjim korisnicima, tako i novim, neiskusnim korisnicima.

Redovni dio donosi tri članka.

Članak Brucea P. Montgomeryja raspravlja o povijesti, statusu i dostupnosti predsjedničkih zapisa u SAD-u, tj. o odnosu politike i Zakona o predsjedničkim spisima (Presidential Records Act: PRA) iz 1978. Za izradu članka, autor je bio neposredno potaknut izvršnom naredbom predsjednika Georga W. Busha br. 13 233 od 1. studenoga 2001, kojom se nastojalo zaobići odredbe navdenog Zakona. Montgomery je izvanredni profesor na Sveučilištu Colorado, Boulder, a ujedno je i osnivač te predsjednik Inicijative za ljudska prava – međunarodne udruge za brigu i unapređenje dokumentiranja akcija pokreta za opća ljudska prava, odnosno dokumentiranja primjera njihovih eklatantnih kršenja. Zakon o predsjedničkim spisima izglasan je u Kongresu 1978., kao izravna posljedica afere Watergate, a njime su predsjednički spisi prvi puta u američkoj povijesti proglašeni javnim gradivom, odnosno »javnim vlasništvom«. Zakonom je definirana i dostupnost gradiva. Većina gradiva dostupna je pet godina nakon završetka predsjedničkog mandata, dok su neki povjerljivi spisi (uglavnom korespondencija sa savjetnicima) dostupni nakon dvanaest godina, uz izuzeće gradiva koje štiti nacionalnu sigurnost. Na ovaj ili onaj način svi su ga predsjednici pokušavali zaobići, no Bush svojom izvršnom naredbom kojom predsjednicima daje stalnu ovlast za odlučivanje o dopuštenju korištenja, izravno potire glavni smisao Zakona. Od samih začetaka američkog društva i predsjedničkog sustava, ti su se zapisi tretirali kao privatni, te su se predsjednici različito odnosili prema njima: »pročišćavali« ih, dijelom izlučivali, poklanjali raznim knjižnicama ili ostavljali svojim bliskim suradnicima i savjetnicima, koji su ih ponekad također donirali knjižnicama (uključujući i Kongresnu knjižnicu), ali vrlo često i prodavali. Prvi koji je takav stav djelomično promijenio bio je F. D. Roosevelt, osnovavši Predsjedničku knjižnicu upravo s namjenom pohrane i zaštite toga gradiva, međutim, kako nije bilo i zakonske obveze predaje, o predsjednicima je ovisilo u kojoj će mjeri gradivo tamo i završiti. Vrhovni je sud kroz različite sudske procese tijekom povijesti uvijek štutio to diskrecijsko pravo, poštujući te na taj način tumačeći načelo diobe vlasti, sve do afere Watergate. Primjerice, na Nixonovu žalbu zbog odredbi PRA-a, a pozivajući se na kršenje ustavnog načela diobe vlasti, Vrhovni je sud apostrofirao odredbu Zakona da zapisi dolaze pod nadzor i ovlast američkoga državnog arhiviste, koji hijerarhijski potpada pod predsjednikovu ovlast. Zaključeno je stoga da nema kršenja diobe vlasti. Zakon je predvidio da predsjednički zapisi ostaju federalnoj vladi u vlasništvu, posjedu i kontroli pristupa, ali je sadržavao i odredbe o tome da je predsjednička administracija dužna izrađivati zapise koji dokumentiraju postupke tijekom razdoblja njezine vladavine, te njima na primjeren način upravljati. Također, prije izlučivanja, predsjednik o tome mora obavijestiti državnog arhivistu koji procjenjuje gradivo što se predlaže za izlučivanje, kao i Kongres šezdeset dana prije izlučivanja. Iako ni državni arhivist, ni Kongres ne mogu staviti veto na odluku o izlučivanju, Kongres može pokrenuti zakonski postupak za izravnu zabranu uništenja. Predsjednički su zapisi nakon razdoblja od pet godina (što se smatralo primjerenim vremenom za sređivanje i obradu) dostupni svakome, sukladno postupcima koje propisuje Zakon o slobodi informiranja (Freedom of Information Act).

Prve napade Zakon je doživio već za Reganove administracije, kada su donošeni provedbeni propisi. Do 1980. donijeto je pet skupina regulacijskih propisa o korištenju, oko kojih su se doslovno hrvali Nixonovi pravnici, Reganova administracija, Kongres i Nacionalni arhiv. Godine 1985. trebala je biti donijeta šesta skupina propisa, kojom bi dostupnima postalo preko 40 milijuna novih stranica pisanoga gradiva te oko 4.000 sati

snimljenih zapisa, no Nixonovi su pravници uspjeli s glavnim državnim tužiteljem dogovoriti da se promijeni odnos prema predsjedničkim izvršnim ovlastima, unatoč prethodnim zaključcima Vrhovnog suda. U tom je smislu ministarstvo pravosuđa donijelo i memorandum koji je upućivao na stav o nepovredivosti predsjedničkih diskrecijskih ovlasti. Konačno, kako je Kongres bio suzdržan, skupina je građana podigla građansku tužbu zbog ograničenja korištenja predsjedničkih spisa na okružnom sudu Distrikta Columbia, koju je i dobila, čime je prevladan prvi pokušaj rušenja PRA-a. Sličnih je pokušaja zaobilaženja PRA-a bilo u svakoj sljedećoj administraciji, a vrhunac je postignut spomenutom naredbom Georga W. Busha.

Ta neprestana borba, prema Burkeu, zapravo je dio širega, tinjajućeg rata u odmjeravanju snaga između Kongresa i Predsjednika, tj. izvršne vlasti. Činjenica jest da od vremena Vijetnamskoga rata i Watergatea snaga izvršne prerogative neprestano opada, te da je svaka administracija nastoji ponovno učvrstiti. S druge strane, teroristički napad 11. rujna 2001. donio je za samovoljno ponašanje američkih predsjednika dodatni alibi, omogućivši neprestano pozivanje na nacionalnu sigurnost. No, najveći broj razloga ograničavanju pristupa zapisima zapravo proizlazi iz nastojanja prikrivanja pogrešnih ili čak sramotnih koraka pojedinih predsjednika, odnosno njihovih vlada. Izvršna naredba 13.233, između ostalog, predviđa da bivši predsjednici, ali i njihovi zamjenici te njihovi nasljednici(!) imaju stalno pravo uskraćivati dostupnost gradiva nastalog u vrijeme njihove vlasti. Ukoliko ne bude poništena, ova će naredba stvoriti svojevrsni dinastički sustav kontrole dostupnosti, koji umnogome poništava i neke temeljne ustavne odredbe, ali i mogućnost kritičkog odnosa spram vjerodostojnosti svake administracije.

Članak Eleen D. Swain raspravlja o razlozima zašto su arhivisti i knjižničari zapustili brigu o oralnoj povijesti, kada zapisi koji dokumentiraju i omogućuju pristup usmenoj povijesti čine dio bogatstva informacija koje će dati cjelovitiju sliku o tome što je bilo. Autorica smatra da je jedan od razloga zapostavljanja ove zadaće posljednjih desetljeća dominacija teme digitalizacije gradiva, te zaštite i korištenja elektroničkoga gradiva. Dio razloga nalazi i u činjenici što se današnji arhivisti većinom smatraju informacijskim stručnjacima, te se maksimalno posvećuju organizaciji zapisa i osiguravanju njihove dostupnosti, a manje se udubljuju u sadržaj i značenje zapisa. No, po njenom mišljenju, sve to nije zapreka promišljanju i konkretnim akcijama glede prikupljanja, zaštite i obrade i onoga gradiva koje svjedoči o oralnoj povijesti. U tu svrhu, napose smatra potrebnim povezati se s drugim disciplinama, pri čemu posebno apostrofira knjižničnu zajednicu, ali i druge informacijske i historiografske stručnjake. Konačno, suština arhivske službe upravo je u zadovoljavanju potreba korisnika, a njihovi suvremeni zahtjevi zasigurno nisu oslobođeni potreba i za ovakvim zapisima.

Sljedeći članak raspravlja o značenju zapisa pripadnika profesorskoga zbora neke visokoškolske ustanove, odnosno, istražuje i raspravlja pripadaju li takvi zapisi sveučilišnim arhivima ili pak predstavljaju osobnu ostavštinu, primjerenu za pohranu u pojedinim rukopisnim zbirkama. Tara Zachary Laver u tu je svrhu istražila stručne članke o dotičnoj tematici, te za posljednjih dvadesetak godina pronašla 22 članka pod odrednicom »fakultet-ski«, čime je potvrdila uvriježeno mišljenje da je višestruko više članaka koji raspravljaju o gradivu tijela uprave ili pak onome gospodarskih subjekata. Upravo stoga poduzela je istraživanje na uzorku od 24 visokoškolske ustanove prve kategorije (američka kategorizacija), koja predmnijeva sveučilišne ustanove s izrazitom

znanstvenom aktivnošću. Istraživanje je pokazalo veliku raznorodnost, počevši od formalnih odluka i prakse prikupljanja/neprikupljanja ovoga gradiva, nadalje, statusa toga gradiva kao privatnih ostavština ili dijela sveučilišnih zapisa, zatim pristupa vrednovanju dotičnoga gradiva (od nekritičkog pohranjivanja svega, do utemeljenih kriterija odabira), pa sve do iskazanih podataka o njegovu korištenju. Pojedina sveučilišta, poput onoga u Louissiani, vrlo su precizno razradila politiku preuzimanja, obrade i upravljanja ovim zapisima. Ono što je ostalo nedefinirano, a što se pokazalo znatnim problemom i ostalima koji su sudjelovali u istraživanju, jesu kriteriji o tome čije će se gradivo na taj način preuzimati. Svih profesora? Nekih? Kojih? Istraživanje je pokazalo i to da su čuvanju takvih zapisa sklonija javna nego li privatna sveučilišta, ali da politika prikupljanja ovih zapisa ovisi o mnogočemu: tradiciji sveučilišta, sveučilišnim arhivistima, zahtjevima za korištenjem ovoga gradiva, sve do materijalnih razloga – nedostatka prostora, odgovarajućega stručnog osoblja, opreme, vremenskih mogućnosti i sl.

U ovom se broju donose i prikazi četiriju knjiga, izvješća s redovnih godišnjih savjetovanja iz 2002. i 2003. te, na kraju, uobičajene bilješke o uređivačkoj politici i praktične upute suradnicima.

American Archivist, 67, 2(2004)

U ovom broju uvedena je nova rubrika *Preispitivanje arhivskih klasika*, a prvi je objavljeni članak *Povratak u budućnost: Arhivi u staro doba Ernsta Posnera*, u kojemu James M. O'Toole razmatra značaj Ernsta Posnera, njemačkog arhiviste koji je 1939. izbjegao u SAD-u. Tamo je karijeru započeo podučavajući arhivistiku na Američkom sveučilištu u Washingtonu (American University in Washington D.C.), u to vrijeme jedinome mjestu u SAD na kojem se arhivistika slušala kao znanstvena disciplina. Životno mu je djelo *Arhivi u staro doba*, u kojemu je iznio povijest pohrane, čuvanja te upravljanja zapisima u civilizacijama starog vijeka – od Egipćana, naroda Mezopotamije, Perzije, do Grka i Rimljana. Posner je daleko odmakao i s prikupljanjem materijala za knjigu koja bi nastavljala prethodnu, o arhivima srednjeg vijeka, no nije ju uspio završiti. Zanimljivost je objavljene knjige teza kako se problemi nekadašnjih čuvara zapisa nisu bitno promijenili do današnjeg dana. Posner je utvrdio i šest kategorija gradiva koje se javljaju kroz cijelu povijest: zapisi zakonodavstva, uprave, financija i knjigovodstva, imovinski i porezni zapisi, zapisi koji omogućuju nadzor nad pojedincima u vojnu ili radnu svrhu, te notarski zapisi koji uređuju poslove među privatnim osobama. Identificirao je i sličan način pristupa administriranju zapisima, ustvrdivši čak da su sve danas poznate vrste organizacije zapisa bile poznate već u starom vijeku, napose u bliskoistočnim civilizacijama. U vrijeme kad je knjiga izdana predstavljala je sasvim nov pristup jer su arhivisti, mada većinom iz historiografskog okoliša, vrlo rijetko posizali za temama koje su se ticale povijesti čuvanja i čuvara zapisa.

Elena S. Danielson u svome članku raspravlja o koliziji između prava na pristup informacijama i zaštite osobnih podataka na konkretnom primjeru Istočne Njemačke, odnosno dosjea tajne policije – STASI-a. Dapače, autorica u razmatranje unosi i treći utjecajni čimbenik, a to je pravo (i dužnost) države da zaštiti nacionalnu sigurnost. U Istočnoj Njemačkoj to je konkretno značilo ovo: komunisti su STASI-eve dosjee željeli uništiti, zapadnonjemački arhivisti, istraživači ali i političari smatrali su da treba proći

neko dulje vrijeme prije no što se dadu na uvid široj javnosti, dok su politički disidenti koji su desetljećima trpjeli zbog svojih stavova, tražili njihovo hitno otvaranje i objavljivanje. Po ujedinjenju Njemačke, zapadnonjemački arhivisti (ali i cijela administracija s kancelarom Kholom na čelu), tražili su konzistentnu primjenu njihova arhivskog sustava i zakonodavstva. To je značilo da će pismohrana STASI-a biti nedostupna daljnjih trideset godina, a osobni dosjei još i dulje – trideset godina po smrti osoba na koje se odnose. Međutim, krajem prosinca 1991., donesen je Zakon o dokumentaciji STASI-a, koji je pokušao iznaći ravnotežu između tri različita, na početku navedena prava. Pravo na informaciju obranjeno je odredbom o mogućnosti uvida u vlastite dosjee, što je zadovoljilo nekadašnje disidente. Nadalje, pravo zaštite osobnih podataka postignuto je time što je bio onemogućen uvid u dosjee trećih osoba, dok je nacionalna sigurnost zastupljena odredbom po kojoj državna uprava ima pravo uvida u dosjee, kako bi se u javnim službama (državnoj upravi, administraciji, školama) izbjeglo zapošljavanje nekadašnjih obavještajnih djelatnika. U članku nadalje nalazimo usporedbe postupanja s istovrsnim gradivom u Rusiji nakon raspada SSSR-a, u Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Poljskoj i Rumunjskoj, a autor je dao i kratak povijesni prikaz raznih primjera političkih i vjerskih sustava koji su se u nastojanju kontrole društva služili istim ili sličnim metodama. Ovom se vrstom gradiva intenzivno bavilo i Međunarodno arhivsko vijeće, koje je, nakon niza panelskih rasprava između 1993. i 1997. na kojima je analizirana problematika dosjea sigurnosnih službi propalih represivnih režima u Španjolskoj, Grčkoj, Portugalu, Istočnoj Europi, Latinskoj Americi i Africi, podnijelo UNESCO-u globalno izvješće, dajući ujedno niz smjernica za praktično i konkretno postupanje. Proučavana je situacija u dvadeset i pet zemalja, a za trinaest njih raspolagalo se i cjelovitim podacima. Izvješće je sadržavalo upute za stvaranje zakonodavstva koje će sustavno određivati postupanje s dotičnim gradivom, ali je inzistiralo i na bezuvjetnom načelu predaje takvih zapisa nacionalnim arhivima. Njemački je primjer iznijet kao ogledni u rješavanju slične problematike, jer je pokazao da upravo pravo i mogućnost doznavanja istine u velikoj mjeri jača demokratske procese, iako je bilo i suprotnih početnih predviđanja da će ta istina uništiti ionako krhko socijalno tkivo u novim okolnostima.

Sara S. Hodson, kustos zbirke književnih rukopisa Knjižnice Hutington, u svom se članku pozabavila pitanjem zaštite privatnosti pri korištenju fondova (ili zbirnih fondova) osobnih ostavština. Riječ je, prije svega, o suvremenom problemu, budući da mnogo još živih autora i drugih slavnih osoba pohranjuje svoje gradivo u neku javnu ustanovu. Autorica naglašava posebnu problematiku zaštite privatnosti »drugih i trećih osoba« – korespondenata i onih koji se u zapisima samo spominju. Ukoliko se kao granična godina zaštite od javnog poniženja i objeda može uzeti datum smrti stvaratelja fonda, svakako taj datum ne znači ništa za druge spomenute u zapisima. S druge strane, politika pojedinih arhiva i imatelja zbirki može ići i u drugu krajnost – da do jednom pohranjenih zapisa ne može doći ni njihov stvaratelj (praksa je Knjižnice Bodleiana pri Sveučilištu u Oxfordu da se odmah po pohrani zapečaćuje osobna ostavština, sve do stvarateljve smrti), iako je češće slučaj da u ograničavanju dostupnosti prednjače predavatelji gradiva. Naravno, kako je riječ o privatnim predavateljima (poklonom ili prodajom), oni na to imaju puno pravo, no informacijski je stručnjak ipak obvezan provjeriti jesu li traženi zahtjevi u skladu s etikom dostupnosti arhivskoga gradiva.

Autorica utvrđuje te analizira neke, po njoj, osnovne razloge zbog čega je upravo kod osobnih ostavština pitanje zaštite privatnosti posebno naglašeno. Prvi je razlog pojačan interes javnosti i široke publike za sve što je u vezi s važnim i slavnim osobama. Nadalje, vrste zapisa zastupljenih u takvim fondovima (osobni dokumenti, korespondencija) najčešće sadržavaju koncentrirane osobne podatke. Jedan o bitnih razloga pojačane brige za privatnost svakako su i moguća pitanja autorskih prava, a kao četvrti razlog iznosi se činjenica specifična upravo za današnje vrijeme – učestalo pohranjivanje zapisa još živućih i aktivnih stvaratelja.

U ovom je broju objavljen još i članak Tamar G. Chute i Ellen D. Swain, koje po obavljenom istraživanju konstatiraju kako američki zakoni koji štite privatnost utječu na pristup vrednovanju studentskih dosjea te akvizicijsku politiku pojedinih arhiva, knjižnica i zbirki spram toga gradiva. Rezultati ankete poslužili su za izradu uputa namijenjenih arhivima visokih škola i sveučilišta, a koje će biti tiskane kao dodatak *Smjernicama za visoke škole i sveučilišta*, izdanju Sveučilišne sekcije (Društva američkih arhivista) za sveučilišne arhive. Smjernice, odnosno zahtjevi, su sljedeći: 1. dobro poznavanje zakonskih odredbi glede zaštite privatnosti; 2. općenite informacije moraju biti dostupne svim korisnicima bez razlike; 3. istraživači moraju biti osposobljeni koristiti povijesne i ustrojstvene podatke koje crpe iz studentskih dosjea, uz uvjet izbjegavanja objave ikakvih informacija koje mogu dovesti do otkrivanja identiteta »trećih osoba«; 4. studentski dosjei mogu biti dostupni sedamdeset godina nakon osnutka dosjea ili po smrti osobe na koju se odnosi; 5. arhivi ne smiju ni na koji način diskriminirati pojedine skupine korisnika; 6. zakoni koji reguliraju osobna stanja mogu u svakom trenutku preinačiti navedene smjernice. Ove su upute pokušale pronaći ravnotežu između Zakona o privatnosti s učestalim zahtjevima za korištenjem ove vrste gradiva, te iznaći najbolji model za standardne odredbe koje će upravljati njegovim korištenjem.

Christopher R. Prom, pomoćni arhivist, te profesor kolegija *Upravljanje knjižnicama* na Sveučilištu Illinois (University of Illinois), obradio je temu interakcije korisnika i elektroničkih obavijesnih pomagala. Riječ je o vrlo složenom istraživanju koje je uključilo devedesetak sudionika, s uzorkom podjednake zastupljenosti arhivskih stručnjaka, informatičkih stručnjaka, te arhivista i informatičara novaka. Istraživanje je obuhvatilo prethodni kratki upitnik, konkretne zadatke pretraživanja, bilježenje kretanja mrežnom stranicom pri pretraživanju, bilježenje govornih reakcija ispitanika tijekom pretraživanja, te detaljan naknadni intervju. Zadaci su zadavani sa stranica Rukopisne zbirke Sveučilišta Sjeverne Karoline (University of North Carolina Manuscript Department), Online arhivi Kalifornije (Online Archive of California), Sveučilišta Princeton (Princeton University) te Arhiva Sveučilišta Illinois (University of Illinois Archives). Osnovna je namjera istraživanja bila ustanoviti pretraživačke strategije pri korištenju online obavijesnih pomagala, odnosno je li potrebno i na koji način, preoblikovati pretraživačka sučelja radi postizanja bolje učinkovitosti. Studija je pokazala nekoliko činjenica. Do podataka su puno brže dolazili stručnjaci-arhivisti i stručnjaci-informatičari, nego novaci bilo kojeg usmjerenja. Nadalje, obje su skupine postizale puno bolje rezultate na vizualno jednostavnijim stranicama, a pokazalo se da su mnogo učinkovitija obavijesna pomagala sastavljena temeljem EAD-a (Encoded Archival Description), normiranoga arhivskog opisa. No, unatoč svemu, autor vrlo odlučno zaključuje kako je usprkos napretku medijskog predstavljanja i raspolaganja obavijesnim

pomagalima, dobro poznata uloga arhivista u posredovanju prema gradivu samo povećana, a ne smanjena.

Posljednji članak u ovom broju pomalo iskače iz okvira uobičajenih stručnih radova, budući da raspravlja o problematici identificiranja ukradenoga arhivskoga gradiva, ali i dokazivanja vlasništva nad njime. Članak je napisao Bruce P. Stark, pomoćni državni arhivist savezne države Connecticut, a temelji se na slučaju krađe iz Državne knjižnice Connecticuta (Connecticut State Library), Hartford, koje je dio i tamošnji državni arhiv, 2000. godine. Autor, budući da je i sam bio sudionikom događaja, posebno prepričava sva zbivanja, tijekom istrage te novinske napise koji su je pratili, no donosi i neke općenite zaključke kojima želi pomoći arhivskoj zajednici u izbjegavanju mogućih sličnih zbivanja. Prije svega, sugerira vrlo dobro poznavanje tržišta i tržišne vrijednosti arhivskih zapisa, zatim traži osviještenost arhivista o tom tržištu kao vrlo unosnom poslu, kao i povećanu zaštitu često traženih zapisa u smislu izdavanja na korištenje vjerodostojnih kopija na drugim medijima. Naglašava i stalnu potrebu za unapređenjem sigurnosnih procedura, povećanog opreza pri nabavi arhivalija kupnjom od privatnih ili pravnih osoba, a napose upućuje na važnost preciznog i savjesnog dokumentiranja svih postupaka s gradivom. Poštivanje svih navedenih čimbenika, osim što će i objektivno umanjiti mogućnost krađe, odnosno preprodaje ukradenih zapisa, ujedno će izgraditi predodžbu o arhivistima i ostalim stručnjacima koji rukuju arhivskim gradivom, odnosno o njihovim ustanovama, kao o predanim stručnjacima i pouzdanim ustanovama dostojnima povjerenja, što će dodatno destimulirati možebitne pokušaje zlouporabe rukovanja gradivom.

American Archivist, 68, 1(2005)

Nakon uvodnika Philipa B. Epparda, u kojem se ukratko predstavlja sadržaj, slijedi niz članaka zanimljivih napose stoga što problematiziraju neke pojave koje se s arhivističkog gledišta dosad nisu sagledavale. Jednu od takvih tema obrađuje članak Timothy L. Ericsona *Gradnja vlastite željezne zavjese: slučaj tajnosti u američkoj vladi*, gdje Churchillovu metaforu o željeznoj zavjesi iz 1946., koju mnogi tumače stvarnim početkom hladnog rata, koristi u smislu stvaranja zavjese koja, jednako efikasno kao nekadašnja podjela na istok i zapad, odvaja američke građane od njihove vlastite državne uprave. U članku iznosi ozbiljnu zabrinutost da u ime nacionalne sigurnosti broj dokumenata koji se klasificira nekom od vrsta oznake tajnosti, raste do razmjera koji već graniči s fantastičnim, te da su postupci i odluke vladinih tijela, agencija i ustanova, kao i razlozi i načini njihova donošenja, postali potpuno nevidljivi.

Međutim, autor naglašava još jednu, za mnoge iznenađujuću činjenicu, a to je da povijest klasificiranja službenih dokumenata tijela državne uprave, osobito dokumenata od krucijalne važnosti za američku povijest, seže od samih početaka američke države – od borbe i postignuća samostalnosti. Ericson je u svom članku iznio vrlo detaljnu povijest pristupa klasificiranju službenih dokumenata, koje ne treba miješati s tajnošću dokumentacije koja je na bilo koji način vezana uz aktivnosti obavještajne zajednice. Tu je povijest podijelio na tri razdoblja: 1774-1870: od konstituiranja samostalne države do američkoga građanskog rata; 1870-1940: od građanskog rata do razdoblja pred Drugi svjetski rat; te 1940-2004.

Vezano uz prvo razdoblje, na koje se, kako ističe sam autor, idilično gleda kao na doba cvatuće demokracije, odnosno »doba nevinosti«, fascinantna je činjenica da je već drugog dana rada Prvoga (sve)kontinentalnog kongres (prvi saziv američkoga kongresa, koji je donio temeljne odluke i zakone na kojima počiva sama ideja američke državnosti) održano zatvoreno zasjedanje. Za takav je postupak kao razlog (vjerojatno većim dijelom opravdan) navođena raširena mreža britanskih špijuna, ali iz kasnijih zapisa doznajemo da je razlog bila i želja da se u svijet i u američku javnost proslijedi informacija o jednoglasno donesenim odlukama (što nije bio slučaj), što bi za državu u nastajanju politički i psihološki bilo vrlo važno. Dapače, prvi dani samostalnosti obilježeni su radom brojnih tajnih vladinih povjerenstava, zadiranjem u građanska prava na svaku pojavu konflikta, striktno ustanovljenim kaznama za odavanje povjerljivih informacija, a sve s punom podrškom Vrhovnog suda. Čak je i potpisivanje Deklaracije o nezavisnosti obavljeno u tajnosti – sukladno današnjim saznanjima to se čak nije dogodilo 4. srpnja, već 2. kolovoza 1776. Ubrzo potom, osnovano je Tajno vijeće te Vijeće za tajnu korespondenciju. Autor naglašava da američki ustav spominje tajnost samo jedanput, u čl. 1, st. 5, u kojem određuje da Kongres odlučuje o tome koji će se dijelovi njegovih postupaka i odluka držati u tajnosti. Pojam »rođen tajan« (*born classified*) dugo se vezivao uz Zakon o atomskoj energiji iz 1946., no zapravo ju je prva uvela Washingtonova administracija glede diplomatskih spisa. Ericson napominje kako je već od tih ranih godina vidljiva i indiferentnost Amerikanaca spram takve prakse. Jedan od pokazatelja upućuje na vječnu naviku Amerikanaca da svoje »rano doba« uspoređuju sa zbivanjima u francuskoj građanskoj revoluciji, no, Francuzi osnivaju Nacionalni arhiv već 1790., dok Amerikanci to ne čine sve do 1934.

Ni u vrijeme građanskog rata nije postojao razvijen ni formalno utvrđen sustav zaštite osjetljivih informacija. Zanimljivo je da se eventualne odluke po tom pitanju donose samo za odnose s tiskom u ratnim zonama.

Najznačajnije obilježje drugog razdoblja jest činjenica da je vojska, tj. vojna uprava preuzela primat kako u uporabi, tako i u osmišljavanju te formaliziranoj primjeni sustava tajnosti. I u ovom je razdoblju bilo događaja koji su dokazivali američku sklonost histeriji u kriznim momentima, a započeli su atentatom na predsjednika McKinleya 1901., koji je doveo do izglasavanja novog Zakona o stranim useljenicima 1903., odnosno Useljeničkog zakona 1907., koji je trebao zaštititi Ameriku od useljenih »anarhista«, te u tom smislu dopuštao klasificiranje velikog broja predmeta kao povjerljivih ili tajnih. Godine 1911. izglasan je Zakon o obrambenoj tajnosti, koji je bio napredak u smislu da je bar propisao procedure, ali nakon što su SAD ušle u rat 1917., jedna od najvećih i signifikantnih novina bila je postroženje sankcija, koje su mogle biti i smrtna kazna. Jedna od najvidljivijih posljedica bilo je i formiranje dosjea na bilo koji način sumnjivih osoba i zapravo je po prvi put omogućeno da bilo koji dio vladine uprave klasificira dokumentaciju i time joj ograniči dostupnost. Do novog pomaka došlo je 1936., kad je sustav klasificiranja postao primjenjiv i na sve druge zapise, a ne samo na one vezane uz obranu, te je formalno uveden pojam nacionalne sigurnosti i tzv. izvedene klasifikacije.

Treće razdoblje, ono od 1940., karakteriziraju tzv. predsjedničke izvršne naredbe. To su pisane odredbe koje proizlaze iz ustavom zajamčene nepovredivosti predsjedničkog autoriteta, koje ne prolaze kroz Kongres, a imaju snagu zakona. Izvan

snage ih može staviti naredbodavac ili pak njegovi nasljednici. U suprotnom, njihovo je trajanje sasvim nejasno. Sve do 1907. nije postojala niti prava evidencija, niti pohrana takvih naredbi, a tada ih je Državno tajništvo odlučilo popisati. Sukladno tom popisu, prvu takvu izvršnu naredbu potpisao je 20. listopada 1862. Abraham Lincoln. Općenit je problem u svezi naredbi bila (i još uvijek jest) činjenica da, ukoliko su klasificirane nekim stupnjem tajnosti, za njih ne mora znati nitko do osoba odgovornih za njihovo izvršenje – u tom se slučaju one nigdje niti ne evidentiraju. Jedini koji je pokušao uvesti neku konzistentnost uopće u proces njihova izdavanja, bio je Franklin Roosevelt – vjerojatno i zato što ih je kao način djelovanja upravo on najviše koristio. Jedan od drastičnih primjera kršenja ljudskih prava iz razdoblja Drugoga svjetskoga rata bila je izvršna naredba koja je naređivala preseljenje osoba japanskoga podrijetla sa Zapadne obale. Ta naredba službeno nije povučena sve do 1976. godine, a 1988. Kongres je konačno donio rezoluciju u kojoj navodi kako je akcija poduzeta bez pravoga sigurnosnog razloga, odnosno da je bila rezultat ratne histerije i pogreške tadašnjih vlasti.

Povremeno su se javljali mali pokušaji da se ta, gotovo neograničena moć ograniči, pa je 1966. donesen Zakon o slobodi informiranja. Također, Znanstveno vijeće Ministarstva obrane donijelo je 1970. preporuku o roku od najviše pet godina za skidanje oznake tajnosti za 90 posto tehničkih i znanstvenih dokumenata. No, izvješće Nacionalne uprave za javno gradivo (National Archives and Records Administration) iznijelo je podatak da je tijekom 2003. raznim stupnjevima tajnosti klasificirano 14,228.020 pojedinačnih odluka, a u razdoblju 1994–2004. njih 133,043.903. Jedan je visoko rangirani službenik Državnog tajništva na saslušanju u Kongresu iznio podatak da oko 50 posto svih klasificiranih dokumenata nepotrebno nosi taj status. Problem nije, naravno, (samo) u brojkama. Razlozi za klasificiranje, koje Ericson navodi, često se svode na rivalitet, odnosno održavanje konkurentnosti moći među državnim agencijama, a posljedice su toga donošenje pogrešnih odluka na federalnoj razini!

Osim toga, politika tajnosti godišnje košta nezamislive svote novaca. Primjerice, samo su troškovi Ureda za sigurnosni nadzor informacija 2002. iznosili oko 5,5 milijardi dolara, a iduće godine milijardu više. U ovaj iznos nije uključen proračun CIA-e, koji je klasificiran i nedostupan javnosti. Tajnost, nadalje, promiče i bolesnu ideju zavjere, a uz to, vlasti na razini pojedinih država, pa čak i lokalne vlasti, vrlo rado slijede trend federalne vlasti. Tajnost je zapravo ideja, pristup, filozofija.

Nakon 2001. broj je izvršnih naredbi povećan. Mnoge su od njih i klasificirane ili pak donose odredbe koje još povećavaju ovlasti u smislu povećanja tajnosti. To su: odredba da trenutni predsjednik može zabraniti uvid u predsjedničke spise prethodnika, iako ovi sami dopuštaju pristup; zatim odredba po kojoj vladine agencije imaju široke mogućnosti proglašenja iznimaka od automatskog ukidanja tajnosti po isteku određenoga vremenskog roka i sl. Apsurdno je, međutim, da ta šuma raznih propisa koji se pozivaju na nacionalnu sigurnost zapravo rađa nesigurnost, budući da su neki od njih toliko bizarni i nepotrebni pa mnogi cijeli sustav ne uzimaju previše ozbiljno.

Zaključno, Ericson navodi kako porast tajnosti u vladi sve više budi sumnje u zlorabe, služenje vlasti a ne naciji, te doprinosi lošim i pogrešnim odlukama, a još ga više smeta pasivnost arhivske zajednice koja bi, uz ostale čimbenike demokratskoga društva, *par excellence*, a možda i prije tih čimbenika, morala shvatiti važnost dostupnosti dokumentacije.

Tu je, nadalje, članak Catherine O'Sullivan, za koji je dobila nagradu Theodore Calvin, a koji istražuje mogući arhivski potencijal blog-stranica, koje autorica naziva suvremenim dnevnicima. U članku se iznosi iscrpan povijesni pregled dnevničkih zapisa i značenja njegovih najizrazitijih predstavnika, te ih se naziva *na papiru temeljeni blog-prednici*. Ujedno, kroz različite primjere iskazano je u čemu su oba oblika pisanih zapisa slična i srodna, a u čemu se razlikuju, uzimajući pritom u obzir evidencijsku vrijednost zapisa, njihovu očiglednu kontradiktornost u smislu privatnih ili javnih obilježja, pa konačno i sasvim različitu narav fizičkog oblika. U članku se polemizira i o mogućoj ulozi koju bi tradicionalni arhivi trebali odigrati u odnosu na dotične zapise, uzimajući u obzir koliko bi njihov gubitak bio nedostatak za kulturnu i kulturološku memoriju, te nudi neke moguće načine njihova očuvanja i zaštite. Govoreći o nekadašnjim dnevnicima, Ch. O'Sullivan ih opisuje kao spremišta sjećanja, a većina njih pokazuje da je nastala na misli da će biti jamstvo budućih prisjećanja i razmišljanja o prošlim zbivanjima. Korištenje je, dakle, očita namjera njihova nastajanja, dapače, neki dnevnicu u svojim uvodnim dijelovima predviđaju korištenje ne samo vlasnika samih, već i možebitnih drugih osoba. Autorica napose naglašava ovu činjenicu, kao argument protiv zastupnika stava o bitnoj koncepcijskoj razlici (tradicionalnog) dnevnika koji ima intimni karakter, od blogova koji su već po svojoj fizičkoj pojavnosti namijenjeni neograničenom broju čitatelja. Pitanje je zbog čega su nam dnevnicu uopće zanimljiviji? To je stoga što nam, iako je u njima riječ (uglavnom) o zapisima koji imaju povijesni karakter, u događaje uvode svjedoka, čime se zapravo izravno povezujemo sa samim zbivanjima i okolnostima, a neka trivijalna zapažanja mogu baciti sasvim novo svjetlo na određene događaje. Naravno, opet valja ponoviti: neki dnevnicu (dnevničari), u nekim vremenima, nekim okolnostima i na neke događaje.

Autorica naglašava i razliku perspektive – dok su nekadašnji dnevnicu ipak prije svega bili svjedočanstvo privilegirane klase ili klase, suvremenici – blogovi, mogu biti i svjedočanstvo »s druge strane«: obojenih, imigranata, radničke klase i dr. Ovaj je oblik izražavanja zapravo vrlo demokratičan: zahtijeva samo vrlo malo tehničke vještine, nikakvu posebnu literarnu vještinu, zdravu opsesiju, te nešto prostora na nekom poslužitelju. Podaci iz 2003. govore o broju od otprilike 2,4 do 2,9 milijuna blogera, a sukladno dotadašnjemu rastu, u 2004. predviđalo se četverostruko povećanje.

No, osim pregleda povijesti, te promišljanja o javnom ili privatnom karakteru zapisa, autorica se u članku bavi i pitanjima vrednovanja. Potpuno je jasno da se pri zaštiti i pohrani moraju selektirati, ovisno o potencijalno povijesno vjerodostojnim podacima koje sadrže. Nadalje, u promišljanju o vrednovanju valja procijeniti i kulturne norme zaštite privatnih podataka, ali i ideje zajedništva i zajednice. U svakom slučaju, takvi zapisi nude brojne mogućnosti za obogaćivanje saznanja budućih povijesnih istraživača o okolnostima življenja na samom kraju dvadesetog stoljeća. Zbog naravi zapisa, postavlja se i pitanje njihova očuvanja, zaštite, ali ponajprije njihove dostupnosti. Svi oni mogu biti očuvani, no kako im osigurati pristup i dostupnost, još je pitanje. Dovoljno je samo podsjetiti se činjenice da suvremenici dnevničari u trenutku mogu promijeniti tekstove, poveznice i druge multimedijalne elemente, a u trenutku mogu i nestati – blogovi su, dakle, trajno nestabilni objekti.

Konačno, Ch. O'Sullivan daje i neke konkretne sugestije za zaštitu ove vrste zapisa, koje se ponajprije temelje na Internetnom arhivu. Riječ je o bazi podataka

osnovanoj 1996., koja nudi otvoren i neograničen pristup zbirci arhiviranih mrežnih stranica, koja trenutno zauzima memorijski prostor od sto terabytea, a obuhvaća i službene i privatne mrežne stranice. Pohranjene su i stranice koje više i ne postoje na webu. No, moguće je da neke nisu pohranjene iz razloga što programski »puzavac« (crawler) nije registrirao njihovu prisutnost na webu, zbog postojanja zaporke ili automatske zaštite od »puzavca« ili zbog toga što je web-administrator tražio njihovo brisanje iz Internetskog arhiva. Ako zanemarimo tehnička ograničenja pohrane, istraživači se mogu naći pred tradicionalnim arhivskim problemom, a to je kontekst: u kojim su okolnostima zapisi nastali, za koga, tko ih je čitao, koje su bile posljedice (ne)čitavanja, zašto su se neki zadržali dulje, a neki kraće itd. Jednostavnije – pohrana ne osigurava i intelektualni nadzor nad zapisima, te ne objašnjava širi kulturni, društveni i povijesni kontekst.

U sljedećem većem članku u ovom broju, Richard J. Cox donosi pregled rada jednog od pionira američke arhivske znanosti, ali i svoja razmišljanja, dvojbe, pa donekle i fascinaciju Lesterom J. Capponom. Uvodno doznajemo da to divljenje nikako ne proizlazi iz istih ili sličnih stručnih tema kojima su se oba znanstvenika bavila, kao ni zbog istih stavova. Naprotiv, iako razlika od dvije generacije može biti razlogom potpuno različitih tema (jer novo vrijeme naprosto nosi, ako ništa drugo, nove tehnološke momente kojima se valja baviti), Cox naglašava da je Cappon one teme koje su im i mogle biti zajedničke upravo sustavno omalovažavao. Razlike postoje i u samim postavkama: Cappon je arhivistiku uvijek smatrao stanovitom provincijom povjesničara i povijesnih znanosti, dok je Cox drži osnovom za očuvanje kolektivne memorije i vjerodostojnosti. Nadalje, Cappon je bio skeptičan spram tehničkih znanja knjižničara i uvijek je bio spreman odupirati se inicijativama da se edukacija arhivista obogati i tim znanjima; odupirao se i ideji uske specijalizacije, koju Cox više nego zagovara. Usprkos svemu navedenom, Cox Cappona smješta u relativno malu, ali značajnu skupinu arhivista koji su u ranom razdoblju uspostavljanja struke itekako pridonijeli stvaranju korpusa arhivističkog znanja – kako teorijski, tako i praktički. U tom smislu Cox izražava nezadovoljstvo kao i osjećaj nepravde zbog činjenice da se ovaj stručnjaku relativno malo citira. Članak pregledno podastire osnovne podatke iz Capponove stručne i znanstvene biografije, naglašavajući kako je od početka svoje karijere bio sklon upravo znanstvenom radu.

Članak Catherine A. Johnson i Wendy M. Duff razmatra odnos istraživača-korisnika arhivskoga gradiva i arhivista, nazivajući taj odnos, sukladno teoriji američke sociologinje Nan Lin, društvenim kapitalom. Naime, uvodno ta teorija definira i razne vrste nematerijalnoga kapitala, koji može biti u obliku znanja, informacija, utjecaja i sl., a koji doprinosi bržem i boljem postizanju ciljeva. Odnos istraživača (najčešće povjesničara) i arhivista, upravo je takva vrsta kapitala, budući da se kroz njega povećava mogućnost dosizanja specijalnih znanja koje arhivisti posjeduju. Članak istražuje na koji način istraživači grade taj odnos, ali ispituje i različit pristup koji arhivisti imaju spram korisnika različitih stručnih statusa. Povjesničari su svakako najbrojnija skupina istraživača-korisnika koji se pojavljuje u arhivima. Od ostalih značajnijih skupina, navode se genealozi, pisci, muzejski stručnjaci, profesori i državni službenici. Povjesničari svakako čine najvažniju skupinu budući da objavljeni rezultati njihova rada, temeljeni na izvornim arhivskim zapisima, predstavljaju ključ za spoznaju značenja informacija koje su pohranjene u arhivskom gradivu – kako akademskoj zajednici, tako i

cjelokupnoj javnosti. U posljednje je vrijeme, naglašavaju autorice, priličan je broj studija koje ispituju kako povjesničari lociraju potrebno arhivsko gradivo. Tako jedna studija pokazuje da 93 posto svih istraživača u jednakoj mjeri koristi i službene i neslužbene izvore informacija; 93 posto koristi se obavijesnim pomagalima, 89 posto bilješkama u stručnim tekstovima, 83 posto konzultira arhiviste, a 75 posto druge kolege. Jedna druga studija objavljuje da je 66 posto istraživača kontaktiralo arhiviste i prije dolaska u arhiv, a od onih koji to nisu učinili, 50 posto ih je posjetilo službene stranice željenog arhiva. Autorice su u svoje istraživanje krenule metodom intervjua s deset povjesničara, te deset doktoranada, u trajanju od 45 minuta do sat vremena. Dodatno, devet je studenata vodilo dnevnik svojih boravaka u arhivu i korištenja gradiva, te su intervjuirani nakon što su istraživačice pročitale dnevnik. Budući da je uzorak mali, autorice se unaprijed ograđuju od poopćavanja, napose stoga što su mlađi istraživači bili slabo zastupljeni, a pitanje je nisu li oni više usmjereni na mrežne izvore pa im strategija uspostave odnosa s arhivistima nije toliko bitna. Bez obzira na to, autorice smatraju da će dobiveni podaci ipak dati naznake nekih čimbenika na koje još uvijek valja obraćati pažnju.

Zaključak je, u svakom slučaju, da ukoliko istraživač ne uspostavi primjeren odnos s arhivistom, doseg će njegova cilja biti vrlo upitan. Istraživanje je pokazalo da je na neki način takav dobar odnos potrebno »zaslužiti«. Što to znači? Studenti, kao i povjesničari-početnici, osvjedočili su se da im arhivisti ne pristupaju na jednak način kao iskusnim istraživačima. Koji je tome razlog? Prije svega, problem je u tome što predstavnici prvih dviju grupacija nisu još sposobni ispravno artikulirati svoj zahtjev, kao ni namjenu istraživanja. Osim toga, arhivisti nerado gledaju na korisnike koji si prije dolaska u arhiv ne daju truda saznati nešto više o toj ustanovi, njezinim fondovima i zbirkama, dostupnim obavijesnim pomagalima i sl. Autorice taj problem nazivaju domaćom zadaćom korisnika-istraživača. Pokazalo se da su iskusni istraživači itekako svjesni koliko im znanje arhivista može koristiti. Izgradnja prisnoga odnosa s arhivistom napose je potrebna kod ustanova koje pohranjuju privatno arhivsko gradivo pa, između ostalog, sudionici istraživanja ističu vlastita iskustva o nužnosti uspostave takva odnosa u crkvenim arhivima. Ovo je istraživanje pokazalo i neke osnovne metode koje istraživači koriste ne bi li uspostavili poželjan odnos. One se kreću od vrlo zastupljenoga stručnog, ali i općedruštvenog čavrljanja, dobre pripreme prije dolaska u arhiv, ali i nuđenja pomoći kod, primjerice, društvenog osvješćivanja nekih stručnih problema, lobiranja kroz strukovna udruženja za neke zajedničke interese, razmjene potrebnih informacija i sl. Na kraju, autorice izražavaju žaljenje zbog velike vjerojatnosti da će zbog sve agilnijih internetskih stranica arhivskih ustanova, taj odnos izgubiti mnogo od svoga društvenog karaktera.

Joseph M. Turrini priložio je zanimljiv članak koji govori o za mnoge iznenađujućoj činjenici da Američko katoličko sveučilište pohranjuje neke od najznačajnijih fondova i zbirki američkoga radničkog pokreta, napose pojedinih sindikalnih udruženja, odnosno osobnih ostavština pojedinih sindikalnih vođa ili općenito aktivnih sudionika u radničkom pokretu. Uvodno, autor objašnjava uzroke ove činjenice – 1910-ih i 1920-ih godina upravo je skupina studenata s tog Sveučilišta intelektualno stvorila i razvila filozofiju radne i socijalne reforme koju su masovno prihvatile radničke organizacije. U pokret su se na više ili manje aktivan način uključivali i mnogi svećenici, ali i pojedini biskupi, a svršeni studenti Sveučilišta postajali su istaknutim borcima za radnička prava, aktivno sudjelujući pri organizaciji štrajkova, nastojanju oko promjena

radnih zakona, lobiranju za političku podršku ili pokazujući znanstveni interes za radnički pokret, odnosno prikupljanje i zaštitu gradiva koje svjedoči o tom pokretu. Začetnik pokreta bio je monsinjor John A. Ryan, koji se zalagao za primjerenu i ravnomjernu podjelu dobara. Ryan je predavao na Katoličkom sveučilištu od 1915. do 1939., stvorivši vrlo čvrstu jezgru svojih pobornika. Turrini spominje mnoštvo historiografskih radova koji su se bavili odnosom Katoličke crkve, odnosno njenoga klera i samih vjernika spram radničkog pokreta, koji iznose moguće razloge uplitanja: od logične posljedice zbog duboko ukorijenjenog socijalnog nauka crkve, do pukog straha od pretjeranog utjecaja komunizma, od dobrih namjera do akcija koje su dovele do konzervatizma u sindikalnom pokretu itd.

Svakako, ovo je Sveučilište započelo s prikupljanjem gradiva vezanog uz radnički pokret i pokret socijalnih reformi i prije no što je formalno bio oblikovan arhivski odjel, a riječ je bila o ostavštini Terencea V. Powderlyja koja je kao akvizicija pohranjena krajem 1939. Powderly je i danas legenda radničkog pokreta; bio je vođa Vitezova rada, ispočetka relativno male, gotovo tajne skupine, koja je s njime na čelu narasla do članstva od preko 700.000 ljudi. On sam dobio je titulu Velikoga meštra radnika i predstavljao je svojim motivacijskim i retoričkim umijećem značajnu osobu u povijesti organiziranog radništva. Oko te se akvizicija napose založio biskup Frances Haas, koji je u svome objašnjenju ravnatelju Sveučilišta naveo da su Powderlyjevi zapisi »jedinствен, neponovljiv i neprocjenjiv izvor za povijest radništva na prijelazu XIX/XX. te prve polovice XX. stoljeća.« Do 1948., kada je osnovan zaseban arhivski odjel, zaprimljeni su zapisi i javnog i privatnog karaktera još nekoliko sindikalnih i radničkih čelnika, a prvi arhivist-voditelj tog odjela bio je Henry J. Brown. Do sredine 1960-ih, kada su preuzeti i fondovi nekih značajnih radničkih organizacija (npr. Kongresa industrijskih udruženja), Arhiv Američkoga katoličkog sveučilišta postao je najznačajnijom ustanovom u SAD-u, koja je pohranjivala zapise u svezi povijesti radništva i njegovih udruženja. Šezdesetih se godina situacija počela mijenjati. Dolazi do sve većeg interesa za istraživanjem radničkog pokreta, strukovna udruženja okupljaju sekcije specijalizirane za zapise vezane uz radnički pokret, a i uža arhivska struka sve više potiče prikupljanje fondova pojedinih sindikata. Raspoloženje se mijenja i na samom Sveučilištu. Brown, koji je u potpunosti bio posvećen prikupljanju upravo tih zapisa, odlazi 1956., a nestala je i jezgra koja je intelektualno i aktivno podržavala pokret. Smrt monsinjora Higginsa, aktivnog nastavljača Ryanove tradicije, 2002. označila je kako kraj tradicije katoličke socijalne reforme, tako i kraj jedne akvizicijske tradicije.

Članak Johna A. Churcha *Sjećanje i počast Williamu J. Barrowu* podsjeća na pionira s područja materijalne zaštite gradiva, neumornog djelatnika na razvoju otpornog i trajnog papira te zagovornika primjene istraživačke metode na tom području. Autor je sam radio uz Barrowa u njegovoj restauratorskoj radionici i istraživačkom laboratoriju tijekom 1950-ih. Barrow je karijeru započeo iz osobna interesa zaštite vrijedne obiteljske knjižnice i dokumentacije, i to kao samouk. Nakon kratkog naukovanja kod tadašnjih stručnjaka te detaljnog proučavanja brojne literature, u vlastitom je laboratoriju, poslije mnogih istraživanja i pokusa, razvio metodu deacidifikacije papira – laminaciju s celuloidnim acetatnim filmom. Osim usko stručnog rada, njegova sposobnost komuniciranja te senzibiliziranja javnosti brojnim objavljenim člancima i predavanjima, uz vrlo široku primjenu njegove metode, uspjela je privući i brojne sponzore, tako da je stalno usavršavao istraživanja. Nikada nije stekao diplomu, no struka mu je odala počast

dodjelom počasnog doktorata na matičnom sveučilištu Randolph-Macon College. Iako je mjesto Borrowa u znanstvenim, stručnim ali i širim zainteresiranim krugovima neupitno, autor je osjetio potrebu iznijeti i neke njegove individualne karakteristike, poznavajući ga kao osebujnu osobu koja je svjedočila kako stvarna posvećenost i vlastiti rad ponekad mogu nadoknaditi nedostatak formalnog obrazovanja. Osim toga, Church je želio ispraviti sliku o nekim aspektima Barrowova rada koji su do sada neprecizno tumačeni, odnosno od nekih autora osporavani. Naime, Barrow nikad nije tvrdio da je sam i neovisno došao do određenih saznanja, ali je, smatra Church, neosporna činjenica da je on neke i do tada poznate čimbenike rastumačio i strukturirao na takav način da su dali vrlo dobre i nove rezultate. Konačno, posljedica njegova rada te njegov najveći doprinos otpočinjanje je proizvodnje nekiselog papira kako za tiskanje knjiga, tako i za arhivske zapise, odnosno za sve moguće primjene gdje je izdržljivost i trajnost papira važna.

Na kraju ovog broja, nalaze se prikazi jedanaest knjiga, kratko izvješće redovnog savjetovanja iz 2004. u Bostonu, te uobičajene napomene o uređivačkoj politici.

Silvija Babić